

FUNDAMENTAL PRINCIPLES OF FORENSIC EXPERT ACTIVITY: THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS

**V. Khomutenko
A. Khomutenko**

The article provides an interpretation of the term "principle of forensic activity". Theoretical approaches to the essence and legal nature of the principles of "legality", "independence", "objectivity", "completeness" are disclosed. A comparative analysis of the principles of forensic activities defined in the bills submitted to the Verkhovna Rada of Ukraine. It has been established that the list of such principles is proposed to be expanded, and some of their names to be clarified. The study of the practice of forensic science activities allowed us to give examples of violations by forensic experts of certain fundamental principles. A systematic analysis of domestic legislative acts, methods for conducting forensic economic experts on relevant issues, specialized literature, as well as expert practice, made it possible to make separate proposals for improving the theoretical and legal foundations for conducting forensic examinations. It is substantiated that the expert opinion should contain a detailed description of the research conducted by the expert, the conclusions drawn from their results, reasonable answers to questions that are asked to the expert, however, his conclusion on them cannot go beyond the expert's special knowledge in accordance with Part 4 of Art. 101 Criminal Procedure Code of Ukraine. It has been established that conducting a comprehensive, complete study and providing a reasonable and objective conclusion, in accordance with Art. 12 of the Law of Ukraine "On Forensic Expertise", the main duty of an expert, for which the forensic expert must examine all objects submitted for examination in full, using all available methods of expert research recommended for practical application, namely: economic expertise of issues of causing material damage (registration code 11.0.22), Methods for investigating issues of misuse of budgetary funds by forensic economic expertise (registration code 11.0.12.2003).

Key words: forensic examination, principle, legality, independence, objectivity, completeness, damage, the state budget.

DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2022.67.06>
УДК 347.95

Лариса Степанівна Бєлік
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри криміналістики

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2183-6635>
E-mail: larysa.bielik1@gmail.com

Національний університет «Одеська юридична академія»

ВИСНОВОК СПЕЦІАЛІСТА У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Стаття присвячена аспектам сучасного законодавчого регламентування підстав та вимог оформлення висновку спеціаліста у кримінальному судочинстві. Проаналізовано наукові праці видатних вітчизняних та

іноземних вчених. Досліджено статті Кримінального процесуального кодексу України стосовно вимог до складання письмового висновку спеціаліста, щодо відповідальності експерта та спеціаліста за внесення неправдивих відомостей до висновку, й визначено межі виникнення такої відповідальності.

Ключові слова: спеціаліст, експерт, висновок спеціаліста, висновок експерта, кримінальне правопорушення.

Постановка проблеми. Наразі одним з основних етапів подолання корупції у державі є протидія корупційним кримінальним правопорушенням. Основним елементом якої виступає правоохоронна діяльність конкретних уповноважених осіб. Означену діяльність важко уявити без участі в ній конкретних, уповноважених осіб – спеціалістів з різних галузей знань науки і техніки та судових експертів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аспектам використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві присвячено роботи вітчизняних та іноземних вчених: Р. С. Белкіна, О. О. Бондаренко, А. І. Вінберга, В. Г. Гончаренко, А. В. Дулова, О. О. Ейсмана, А. В. Іщенко, Н. І. Клименко, В. Я. Колдіна, Ю. Г. Корухова, В. К. Лисиченка, Г. М. Надгорного, М. В. Салтевського, М. Я. Сегає, З. М. Соколовського, В. В. Тіщенко, В. Ю. Шепітька, та інших видатних вчених. Науковці надавали науково-обґрунтовані визначення спеціальних знань у кримінальному провадженні, досліджували їх ознаки, сутність, структуру, види та форми їх використання у кримінальному судочинстві.

Наразі існуючі наукові дослідження щодо особливостей використання спеціальних знань при розслідуванні кримінальних правопорушень дуже цікаві. Вони містять ґрунтовний аналіз вітчизняного і зарубіжного доробку із цієї проблематики, підштовхують визначити подальший дискусійний напрямок та здійснювати подальший науковий пошук.

Мета дослідження. Аналіз висновку спеціаліста у кримінальному судочинстві за нормами діючого кримінального процесуального законодавства.

Викладення основного матеріалу. Сучасне судочинство має за головний орієнтир встановлення істини. Висновок експерта, як одне із джерел доказів, дозволяє на відповідному науковому рівні об'єктивно, повно вирішувати завдання, що потребують застосування спеціальних знань [1, с. 33-35].

Висновок експерта відповідно до ч. 2 ст. 84 КПК України [2] є важливим, самостійним джерелом доказів, яке істотно відрізняється від інших тим, що утворюється в процесі застосування до інших джерел інформації спеціальними суб'єктами (експертами) відповідних фахових знань наукових та технічних засобів і методів.

Однак, у липні 2020 р. новелами Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, у зв'язку з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» є надання права спеціалісту складати висновок спеціаліста.

Згідно з вказаним Законом України, спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками і може надавати консультації та висновки під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок» (ч. 1 ст. 71 КПК України). Також спеціаліст має право, зокрема, викладати у висновку відомості, що мають значення для кримінального провадження і щодо яких йому не були поставлені запитання (ч. 1 ст. 71 КПК України). Відтепер, спеціаліст може бути залучений для надання висновків з питань, що належать до сфери його знань, під час досудового розслідування кримінальних проступків (ч. 2 ст. 71, п. 7 ч. 4 ст. 71 КПК України).

Висновок спеціаліста може бути отримано для з'ясування обставин вчинення кримінального проступку до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, вказується у ч. 3 ст. 214 КПК України, а відповідно до ч. 1 ст. 300 КПК України висновок спеціаліста має відповідати вимогам до висновку експерта.

Крім того, висновок спеціаліста відповідно до ч. 1 ст. 298-1 КПК України визнано процесуальним джерелом доказів у кримінальних провадженнях про кримінальні проступки із застереженням, що таке процесуальне джерело доказів не може бути використане у кримінальному провадженні щодо злочину, окрім як на підставі ухвали слідчого судді, яка виноситься за клопотанням прокурора.

Відповідно до ч. 2 ст. 102 КПК України серед вимог до висновку експерта є те, що у висновку експерта обов'язково повинно бути вказано, що його попереджено про відповідальність за завідомо неправдивий висновок та відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків.

Проте, відповідні зміни до ст. 385 КК України щодо відповідальності за відмову від виконання покладених обов'язків внесені законодавцем не були, що знімає зі спеціаліста кримінальну відповідальність за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків у суді, Вищій раді правосуддя, Конституційному Суді України або під час провадження досудового розслідування, здійснення виконавчого провадження, розслідування тимчасовою слідчою комісією чи спеціальною тимчасовою слідчою комісією Верховної Ради України [3].

Більше того, в інструкції «Про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень» № 53/5 від 08.10.1998 зазначено, що Висновок експертного дослідження (це – висновок спеціаліста) складається за структурою і змістом висновку експерта, за такими винятками: опускається запис, який стоїть за відповідальності особи, що проводить дослідження, за надання завідомо неправдивого висновку [4]. Тобто це дія протилежна дії вказаній в ст. 300, ч. 2 ст. 102 КПК України.

Враховуючи той факт, що наразі висновок спеціаліста став процесуальним джерелом доказів у кримінальному провадженні про кримінальні проступки, виникають питання: 1) як забезпечити його належність і допустимість, не

виконуючи прямої норми про відповідність висновку спеціаліста вимогам висновку експерта? 2) чи можуть наразі державні експертні установи, проводити експертні дослідження, результатом яких є надання висновку спеціаліста в межах розслідування кримінальних проступків?

Отже відповідно до ст. 71 КПК України, спеціаліст може бути залучений для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складання схем, планів, креслень, відбору зразків для проведення експертизи тощо) сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування і судом під час судового розгляду, а також для надання висновків у випадках, передбачених пунктом 7 частини четвертої вказаної статті.

Також спеціаліст має право надавати висновки з питань, що належать до сфери його знань, під час досудового розслідування кримінальних проступків, у тому числі у випадках, передбачених частиною третьою статті 214 КПК України.

У свою чергу ст. 300 КПК України «Слідчі (розшукові) дії під час досудового розслідування кримінальних проступків» регламентує, що для досудового розслідування кримінальних проступків дозволяється виконувати всі слідчі (розшукові) дії, передбачені цим Кодексом, та негласні слідчі (розшукові) дії, передбачені частиною другою статті 264 та статтею 268 цього Кодексу, а також відбирати пояснення для з'ясування обставин вчинення кримінального проступку, проводити медичне освідчування, отримувати висновок спеціаліста, що має *відповісти вимогам до висновку експерта*, знімати показання технічних приладів і технічних засобів у провадженнях щодо вчинення кримінальних проступків, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису, вилучати знаряддя і засоби вчинення кримінального проступку, речі і документи, що є безпосереднім предметом кримінального проступку, або які виявлені під час затримання особи, особистого огляду або огляду речей, до внесення відомостей про кримінальний проступок до Єдиного реєстру досудових розслідувань [2].

У ст. 102 КПК України законодавець чітко регламентує, що саме повинно бути зазначено у висновку експерта, а саме: 1) коли, де, ким (ім'я, освіта, спеціальність, свідоцтво про присвоєння кваліфікації судового експерта, стаж експертної роботи, науковий ступінь, вчене звання, посада експерта) та на якій підставі була проведена експертиза; 2) місце і час проведення експертизи; 3) хто був присутній при проведенні експертизи; 4) перелік питань, що були поставлені експертові; 5) опис отриманих експертом матеріалів та які матеріали були використані експертом; 6) докладний опис проведених досліджень, у тому числі методи, застосовані у дослідженні, отримані результати та їх експертна оцінка; та 7) обґрунтовані відповіді на кожне поставлене питання.

Також у висновку експерта обов'язково повинно бути зазначено, що його попереджено про відповідальність за завідомо неправдивий висновок та відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків та, якщо при проведенні експертизи будуть виявлені відомості, які мають значення для кримінального провадження і з приводу яких не ставилися питання, експерт має право зазначити про них у своєму висновку, і висновок підписується експертом.

В свою чергу у ст. 298-1 КПК України процесуальними джерелами доказів у кримінальному провадженні про кримінальні проступки, крім визначених ст. 84 цього Кодексу, також є пояснення осіб, результати медичного освідчення, *висновок спеціаліста*, показання технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису.

Такі процесуальні джерела доказів не можуть бути використані у кримінальному провадженні щодо злочину, окрім як на підставі ухвали слідчого судді, яка ухвалюється за клопотанням прокурора.

Відповідно до ст. 384 КПК України виникає кримінальна відповідальність за надання неправдивого висновку експертом.

Висновки. Таким чином Кримінальний процесуальний кодекс України не встановлює для спеціаліста кримінальну відповідальності за надання неправомірного висновку. Отже, запис про це спеціаліст у висновку не повинен робити. Примітка щодо належності доказу: обвинувачений має право не погодитися з висновком (як на етапі пред'явлення підозри, так і на етапі судового розгляду), що є підставою для призначення експертизи. Водночас наявність достатніх знань є обов'язковою умовою як для експерта так і для і спеціаліста, і це є спільним між ними. Різниця між експертом і спеціалістом – це наявність підтвердженої кваліфікації у експерта, та відсутність такої вимоги до спеціаліста. Таким чином, експерт може запрошуватися у якості спеціаліста та надати висновок. Спеціаліст же не може бути запрошений у якості експерта (його висновок, у такому випадку, вже точно не буде належним і допустимим доказом). Отже, спеціаліст у своєму висновку застосовуватиме лише ті вимоги, які відповідають спеціалісту як учаснику процесу (за статусом він відрізняється від експерта, навіть, якщо по суті експерт залучається як спеціаліст). Висновок спеціаліста буде оформлювати у письмовому вигляді, із зазначенням П.І.Б. та посади, методів проведення дослідження та інших вимог відповідно до ст. 102 КПК України, а також уникатиме приписів, що стосуються відповідальності відповідно до ст.ст. 384 та 385 КПК України.

Перелік посилань

References

1. Угровецький О. П., Снігерьев О. П. До питання оцінки висновку експерта. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики*: збірник матеріалів міжнарод. наук.-практ. конф., присвяченої 150-річчю з дня народження Засл. проф. М. С. Бокаріуса. Харків. 2019, С. 33-35.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14.
1. Uhrovetskyi, O. P., Sniherov, O. P. (2019). On the question of evaluating the expert's opinion. Current issues of forensic science and criminology. Kharkiv. P. 33-35 (in Ukrainian).
2. Criminal Procedure Code of Ukraine: dated April 13, 2012. No. 4651-VI. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>. (in Ukrainian).
3. Criminal Code of Ukraine: Law of Ukraine as of April 5, 2001. No. 2341-III. Retrieved

from: zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14. (in Ukrainian).

4. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. URL: https://ips.ligazakon.net/document/REG3145?an=1045&ed=2019_02_22.

4. On approval of the Instruction on appointment and conduct of forensic examinations and expert research and Scientific and methodological recommendations on preparation and appointment of forensic examinations and expert research: Order of the Ministry of Justice of Ukraine as of October 8, 1998. No. 53/5. Retrieved from: https://ips.ligazakon.net/document/REG3145?an=1045&ed=2019_02_22. (in Ukrainian).

ON THE CONCLUSION OF THE SPECIALIST

L. Bielik

The article is devoted to the issues of modern legislative regulation regarding the grounds and requirements for the execution of a conclusion by a specialist in criminal proceedings. The scientific works of outstanding domestic and foreign scientists are analyzed and their great contribution to the study of this topic is indicated. Since they conduct a fundamental analysis of the domestic and foreign heritage on this issue, they help to determine the further debatable direction and carry out the subsequent scientific search.

Articles of the Criminal Procedure Code of Ukraine and the Criminal Code of Ukraine regarding the requirements for drawing up a written conclusion of a specialist, as well as articles on the responsibility of an expert and a specialist for introducing false information into the conclusion of the study prepared by them, have been carefully researched and analyzed, and the boundaries of the emergence of a certain responsibility are indicated. It is indicated that the expert's conclusion as one of the sources of evidence in the case allows, at the appropriate scientific level, to objectively and fully solve the designated tasks that require the use of special knowledge. The norms of the Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine in connection with the adoption of the Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Simplification of Pre-trial Investigation of Certain Categories of Criminal Offenses" are analyzed. It is indicated that a written conclusion of a specialist can be obtained to clarify the circumstances of the commission of a criminal offense before entering information into the Unified Register of Pre-trial Investigations. It is also indicated that the conclusion of a specialist is recognized as a procedural source of evidence in criminal proceedings on criminal offenses with the proviso that such a procedural source of evidence cannot be used in criminal proceedings for a crime, except on the basis of a ruling by an investigating judge, which is issued at the request of the prosecutor. A comparative analysis was carried out regarding the content of the conclusions of the expert with the conclusions of the specialist. The general and distinctive positions in the written content of the conclusions of a specialist and an expert are indicated.

Key words: specialist, expert, the conclusion of a specialist, the conclusion of an expert, criminal offense.

Криміналістика і судова експертиза: міжвідом. наук.-метод. зб. / Київський НДІ судових експертиз; редкол.: Д. В. Журавльов (голов. ред.), О. Г. Рувін (заст. голов. ред.) та ін. – Київ : Видавництво Ліра-К, 2022. – Вип. 67. – 704 с.

Міжвідомчий науково-методичний збірник «Криміналістика і судова експертиза» – вітчизняне, фахове, наукове, юридичне, інформаційне видання, включене до категорії «Б» з юридичних наук за спеціальністю 081 «Право», видається один раз на рік, друкується змішаними мовами: українською, англійською та розповсюджується на території держави та за її кордоном.

В збірнику відображені підсумки наукових досліджень в області теорії та історії судової експертизи, розробок та вдосконалення методик різних видів судово-експертних досліджень. Розглянуто актуальні питання слідчої тактики та методики розслідування злочинів.

Для судових експертів, працівників органів досудового розслідування, суддів, викладачів, студентів, аспірантів юридичних і медичних вищих навчальних закладів.

Видання внесено до переліку наукових фахових видань України з юридичних наук: наказ Міністерства освіти і науки України від 26.11.2020 № 1471.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації: серія КВ № 22032-11932ПР

Зареєстровано на платформі «Наукова періодика України» та в міжнародних наукометричних базах даних «Index Copernicus», «Ulrich'sPeriodicals», «ERICH PLUS», «Google Scholar». Редакція здійснює присвоєння кожному опублікованому матеріалу ідентифікатор міжнародного стандарту DOI (digital object identifier).

Редакційна колегія:

Д. В. Журавльов (голов. ред.), О. Г. Рувін (заст. голов. ред.), В. П. Колонюк (відповід. секретар), О. П. Ващук, Т. Д. Голікова, О. С. Дніпров, А. В. Доровських, В. Г. Дрозд, Ю. Б. Ірхін, О. С. Катаррага, М. В. Колесникова, О. О. Косиця, П. М. Куликов, М. П. Молибога, Г. Мозурайтіс, Н. В. Нестор, А. Н. Овселян, В. Л. Ортинський, П. Д. Петренко, О. О. Посільський, К. П. Проскура, О. В. Сачко, А. В. Столітній, В. В. Тіщенко, М. Ченторіцка, Ю. В. Чижмарь, К. І. Чижмарь, О. С. Юнін

Матеріали в збірнику подаються в авторській редакції

Адреса головної організації:
03057, Київ, вул. Смоленська, 6
Тел./факс: 200-29-11, 200-29-29